

Religia i religijność w warunkach globalizacji

redakcja **Maria Libiszowska-Żółtkowska**

Religia i religijność

w warunkach globalizacji

Religia i religijność w warunkach globalizacji

redakcja **Maria Libiszowska-Żółtkowska**

© Copyright by Zakład Wydawniczy »NOMOS«

Recenzje: prof. dr hab. Halina Rusek
prof. dr hab. Józef Styk

Publikacja dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz
przez Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja wydawnicza: Alina Doboszevska
Redakcja techniczna: Dariusz Piskulak
II korekta: Magdalena Pawłowicz
Projekt okładki: Joanna Tokarczyk

ISBN 978-83-60490-38-9

KRAKÓW 2007

Zakład Wydawniczy »NOMOS«
31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u
tel./fax (12) 626 19 21
e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl
Druk: Technet Sp. z o.o., za-pis

SPIS TREŚCI

Przedmowa.....	7
Globalizacja a religia – perspektywa teoretyczna.....	17
Irena Borowik, <i>Rolanda Robertsona wizja przemian religii i społeczeństwa w warunkach globalizacji</i>	17
Agnieszka Zduniak, <i>Globalizacja a religia w ujęciu Franza-Xavera Kaufmanna</i>	29
Paweł Zdziech, <i>Globalizacja, rozwój ekonomiczny i wartości. O procesach unifikujących świat i ich wpływie na sferę aksjologii z perspektywy teorii przemiany wartości Ronalda Ingleharta</i>	41
Marek Jeżowski, <i>Czy globalizm jest religią?</i>	54
Tomasz Adamczyk, <i>Desekularyzacja w warunkach globalizacji</i>	64
Adam Nawierski, <i>W poprzek zderzenia cywilizacji. Postawa „platońska” a postawa „arystotelesowska”</i>	77
Witold Janocha, <i>Anomia we współczesnym społeczeństwie</i>	86
Kościoły i ruchy religijne w warunkach globalizacji	95
Bp Kazimierz Ryczan, <i>Globalizacja w nauczaniu społecznym Kościoła</i> ..	95
Janusz Mariański, <i>Globalizacja i Kościoły – sprzymierzeńcy czy konkurenci?</i>	105
Eileen Barker, <i>Jeszcze więcej różnorodności doświadczeń i pluralizmu religijnego we współczesnej Europie</i>	127
Piotr Sieradzki, <i>Kościół i jego wspólnoty w „społeczeństwie doznań”</i> ..	144
Andrzej Wójtowicz, <i>Płynny Kościół w płynnej modernizacji</i>	159
Wojciech Świątkiewicz, <i>Etsi Ecclesia non daretur. Religijne profile legitymizacji w sytuacji kulturowej globalizacji</i>	173
Maria Libiszowska-Żółtkowska, <i>Nowe ruchy religijne w globalnej przestrzeni</i>	196
Tadeusz Doktór , <i>Czynniki makrospołeczne determinujące rozwój ruchu zielonoświątkowego w Europie</i>	211
Andrzej Kasparek, <i>Znaczenie „locum” w czasach globalizacji na przykładzie stosunku Polaków do parafii</i>	224

Religia i religijność w warunkach globalizacji – perspektywa badawcza	239
Rafał Boguszewski, „Polak-katolik” – <i>casus polskiej religijności w warunkach globalizacji na podstawie badań empirycznych CBOS</i>	239
Wioletta Szumilas, <i>Postawy Polaków wobec religii w globalizującej się rzeczywistości – pokolenie Jana Pawła II</i>	253
Józef Baniak, <i>Między buntem a potrzebą akceptacji. Świadomość parafialna dzisiejszych gimnazjalistów. Studium socjologiczne</i>	267
Ewa Wysocka, <i>Oswajanie lęku i kreowanie indywidualnej wersji życia. Autoterapeutyczne i autokreacyjne funkcje religii w percepcji i doświadczeniach młodzieży w czasach globalizacji</i> ..	290
Stella Grotowska, <i>Religia w świecie wyobrażonym starego człowieka</i> ..	309
Leszek Gajos, <i>Religijność mieszkańców podkarpackiej i zachodnioukraińskiej wsi w kontekście jednoczącej się Europy. Nadzieje i obawy związane z otwieraniem się wsi na nowe wartości</i> ..	324
Paweł Grygiel, <i>Znaczenie przypisywane religii w życiu codziennym a postawy wobec integracji Polski ze strukturami Unii Europejskiej</i> ..	347
Katarzyna Surowiec, <i>Dystanse społeczne między katolikami a świadkami Jehowy we wsiach dekanatu kraśnickiego</i>	377
Religia w globalnej kulturze	383
Halina Mielicka, <i>Kontekst religijny zachowań społecznych jako paradygmat globalizacji</i>	383
Grażyna Woroniecka, <i>Medialne obrazy religii a globalizacja kulturowa</i> ..	394
Maria Sroczyńska, <i>Rytuały religijne w warunkach globalizacji</i>	405
Ewa Budzyńska, <i>Rola wartości religijnych w kształtującym się ładzie moralnym mieszkańców wielkiego miasta na przykładzie Katowic</i> ..	419
Maria Świątkiewicz-Mośny, <i>Błogosławieni, którzy nie kliknęli a uwierzyli. Kościół katolicki w globalnej sieci</i>	435
Andrzej Górny, <i>Galaktyka internetu – globalny obszar nowych form religijności</i>	445
Alicja Sakaguchi, <i>Retoryczne środki ekspresji i styl w pielgrzymich homiliach Jana Pawła II</i>	458
Bibliografia	473

PRZEDMOWA

Debata na temat globalizacji bywa wielowątkowa i toczy się na różnych poziomach narracyjnego dyskursu. Od wysoce wysublimowanych teoretycznych rozważań, ujmujących problem abstrakcyjnie i metaforycznie, po konkretne opisy przejawów jednowymiarowo definiowanej globalizacji. Rozważaniom o ekonomicznej, gospodarczej, politycznej czy ekologicznej kondycji naszego wspólnie podzielanego świata towarzyszy refleksja światopoglądowa, zyskująca w tym kontekście nowy sens i wymiar.

Projekt globalizacyjny odnoszący się do światowej gospodarki i normalizacji problemów społecznych w skali globalnej wygenerował przemiany kulturowe. Państwa, które dobrowolnie znalazły się w orbicie wpływów międzynarodowego kapitału i międzynarodowych stowarzyszeń, podporządkowują się odgórnym dyktatom, dostosowując swoją narodową gospodarkę do wymogów polityki zawiadującej całością ekonomicznego i społecznego procesu. Rodzime kultury i społeczne tożsamości zostają poddane procesom dostosowawczym. Potęga i zasięg globalizacji wynikają z komunikacyjnego charakteru procesów, które zachodzą we współczesnym świecie. Kondycję nowoczesności wyznacza cykliczny przepływ, transmisja nie tylko kapitału i ludzi, ale także kultury, ideologii, nauki i religii, bez liczenia się z granicami narodowymi i dawnymi podziałami wpływów.

Globalizacja jako zjawisko wieloaspektowe jest przedmiotem zainteresowań praktyków i animatorów życia politycznego, gospodarczego, społecznego oraz naukowców różnych dyscyplin. Problematyka wspólnoty o ponadnarodowym charakterze, o wzajemnych powiązaniach i oddziaływaniach w wyniku kontaktu cywilizacyjnego czy kulturowego była przedmiotem analiz na długo przedtem, nim pojawiło się pojęcie oddające istotę tych złożonych zagadnień. Wśród badaczy zjawiska nie ma zgody co do „ojcostwa” samego terminu „globalizacja”. Niewątpliwie kanadyjskiego socjologa i filozofa Herberta Marshalla McLuhana, który w latach 60. upowszechnił metaforę świata jako „globalnej wioski”, można uznać za prekursora teorii homogenizacji świata w jednorodną całość za sprawą elektronicznych mediów. Późniejsze koncepcje (Rolanda Robertsona, Anthony’ego Giddensa,

Ulricha Becka, Zygmunta Bauman), w odniesieniu zwłaszcza do krajów wysoko rozwiniętych, mówią o tworzeniu się nowego typu społeczeństwa (postindustrialnego, późnonowoczesnego, postmodernistycznego), które charakteryzuje się, z jednej strony, poczuciem braku bezpieczeństwa, nieprzewidywalnością przemian społecznych, z drugiej zaś przeświadczeniem o deterministycznym, wzajemnym powiązaniu losów wszystkich ludzi na świecie. Globalne spojrzenie na świat zwielokrotnia i wyostreza percepcję oglądu, wykraczając poza to, co swojskie i bliskie, kierując się ku temu, co obce i odległe. Globalizacja zmienia charakter codziennych doświadczeń, otwiera przed nami świat i nas otwiera na świat, przeddefiniowuje postrzeganie płynnej rzeczywistości, uwrażliwia na konteksty, wzajemne zależności i warunkujące wpływy. Globalizacja, której doświadczamy „tu i teraz”, powoduje permanentną zmianę w otaczającym nas świecie, wymuszając na jednostkach adaptację do nowych, wcześniej nieznanych i w swej dynamice nieprzewidywalnych sytuacji.

Wiek XX zapisał się w historii przyspieszonym postępowaniem techniki i rozwojem infrastruktury komunikacyjnej. Środki transportu (kolej, samochód, samolot) umożliwiają przestrzenne przemieszczanie się rzeczy i ludzi. Urządzenia techniczne do przekazu dźwięku i obrazu zapewniają przepływ symbolicznych komunikatów. Komunikacja w każdej z tych form może wywoływać zmiany w dotychczasowym definiowaniu świata i własnej tożsamości. Charakter owych zmian bywa przedmiotem teoretycznych studiów i badawczych analiz. Socjolog religii analizuje owe skutki w perspektywie światopoglądowych narracji. Przemieszczanie ludzi, kulturowych wzorców i idei sprawia, że w rzeczywistości religijnej – podobnie jak na rynku ekonomicznym – współzawodniczą ze sobą różnorodne koncepcje wyjaśniania i interpretacji życia. Wymiar globalizacji w sferze światopoglądowej wyznacza dyfuzja kultur religijnych, skutkująca ich upodabnianiem i wymieszaniem lub konfliktem rodzimych tradycji z nowymi trendami.

Ogląd rzeczywistości społecznej i kulturowej z perspektywy globalizacji sprawia, że kwestia miejsca i roli religii w społeczeństwie oraz form przejawiania się religijności i duchowości mieszkańców współczesnego świata stawia przed badaczami nowe pytania. Poszukiwanie zadawalających odpowiedzi wykracza poza ramy dotychczasowych ustaleń, tworząc nowe paradygmaty. Opis zmieniającej się pod wpływem procesów globalizacji rzeczywistości domaga się adekwatnych pojęć i twierdzeń wyjaśniających.

Socjologiczna literatura na temat globalizacji, jej procesu, zasięgu i społecznych konsekwencji jest bogata i wielowątkowa. Większość publikacji dotyczy zwłaszcza gospodarczego i politycznego wymiaru globalizacji. Dużo

mniej uwagi poświęca się kulturowym aspektom tego procesu, a jeżeli już, to zawęża się zakres rozważań do zagadnień kultury popularnej i do zjawiska amerykanizacji kultur narodowych. Refleksja nad religią z punktu widzenia globalizacji należy do rzadkości, chociaż najczęściej przywoływany twórca definicji globalizacji, socjolog religii Roland Robertson twierdzi, że religia jest „kluczowym składnikiem globalizacji”.

Niniejsza książka wpisuje się w debatę o religii i religijności w warunkach i w czasach globalizacji. Wcześniejsze publikacje z tego zakresu, dostępne na polskim rynku, także wydane zostały przez wydawnictwo Nomos: pod redakcją Mariana Kempnego i Grażyny Woronieckiej, *Religia i kultura w globalizującym się świecie* (1999); Peter Beyer, *Religia i globalizacja* (2005); James Beckford, *Teoria społeczna a religia* (2006).

Członkowie Sekcji Socjologii Religii Polskiego Towarzystwa Socjologicznego na konferencji zorganizowanej w Sandomierzu (czerwiec 2006) przy organizacyjnym wsparciu biskupów diecezji sandomierskiej – biskupa prof. dr. hab. nauk prawnych Andrzeja Dziegi oraz biskupa dr. socjologii Edwarda Frankowskiego debatowali nad rolą i miejscem religii we współcześnie zmieniającej się rzeczywistości pod wpływem procesów globalizacyjnych. Owocem tych obrad jest niniejsza książka, w której przedstawione na konferencji referaty zostały uporządkowane w czterech rozdziałach.

Pierwszy, zatytułowany *Globalizacja a religia – perspektywa teoretyczna*, otwiera tekst Ireny Borowik. Globalizacja jako problem społeczny i kulturowy stosunkowo wcześniej znalazła się w orbicie zainteresowań socjologów religii. Klasyczna definicja globalizacji Robertsona, jako swego rodzaju „kurczenie” się świata w następstwie rozwoju elektronicznych środków komunikacji międzyludzkiej, rozpoczyna prawie każdy tekst jej poświęcony. Robertson jako pierwszy w latach 80. XX wieku analizował globalizację i jej konsekwencje dla religii. Uważał, że religia może służyć zacieśnianiu więzi między różnymi kulturami i nadal – tak jak w przeszłości – być siłą kształtującą nowo powstającą kulturę globalną. Religia jest integralnym składnikiem procesu globalizacji, konstruując i rekonstruując jednostkowe i społeczne tożsamości oraz determinując charakter i typ kultury.

Równie znaczący wkład w debatę nad rolą i miejscem religii w zmieniającej się współczesności – od epoki społeczeństwa przemysłowego po epokę postmodernizmu – wnoszą publikacje światowej sławy niemieckiego socjologa religii Franza-Xavera Kaufmanna, dla którego fundamentalne jest pytanie o przetrwanie chrześcijaństwa i jego rolę w globalizującym się świecie. Agnieszka Zduniak, autorka monografii *Franza-Xavera Kaufmanna koncepcja socjologii religii* (Nomos, Kraków 2006) w syntetycznej formie prezen-

tuje poglądy i przesłanie autora dotyczące tej zasadniczej dla niego kwestii. Zdaniem Kaufmanna tradycyjne, wielkie religie, w tym przede wszystkim chrześcijaństwo, mają spajać i legitymizować nowo powstające struktury społeczeństwa światowego, przeciwstawiać się zagrożeniom, jakie niesie ze sobą współczesna cywilizacja. Nadal aktualna pozostaje dla niego średnio-wieczna koncepcja *orbis christianum*, według której cała ludzkość stanowi wspólnotę polityczną i moralną, złączoną wspólnotą obyczajów oraz zasadami miłości i dobroczynności. Rola chrześcijaństwa ma polegać na sformułowaniu zasad współżycia międzynarodowego, na zaangażowaniu chrześcijan w rozwiązywanie najważniejszych problemów współczesnego świata, takich jak rozbrojenie czy pomoc krajom najuboższym. Głównym zadaniem chrześcijaństwa we współczesnym świecie – które wyznacza mu Kaufmann – winna być obrona podmiotowości i godności człowieka.

Przemiany w systemie wartości i postaw pod wpływem czynników ekonomicznych od lat bada amerykański socjolog i politolog Ronald Inglehart. Paweł Zdziech, punktując za Inglehartem charakter owych przewartościowań i kierunek dokonujących się przemian, stwierdza, że

[...] rozwój ekonomiczny i idące za nim przemiany społeczne powodują, że społeczeństwa i wartości posiadane przez ich członków zmierzają w pewnym przewidywalnym kierunku. Od nakierowania na grupę ku nakierowaniu na jednostkę; od nacisku na posłuszeństwo ku akcentowaniu indywidualnej autonomii; od nieufności ku zaufaniu; od dominacji mężczyzn ku równouprawnieniu kobiet; od ścisłych, surowych norm życia seksualnego ku większemu liberalizmowi, od kategorycznego wykluczania mniejszości seksualnych ku tolerancji; od pracy dla pieniędzy ku pracy dla samorealizacji; wreszcie: od religijności zbiorowej z częstym uczestnictwem w praktykach religijnych ku religijności indywidualnej, związanej z większą refleksyjnością.

Przewrotne pytanie postawił w tytule swojego tekstu Marek Jeżowski – *Czy globalizm jest religią?* Odwołując się do literatury na temat globalizacji, tworzy wskaźniki, które spektakularnie dadzą się zestawzić z cechami przynależnymi do systemu religijnego, dowodząc tym samym, że globalizm jako ideologia zmierza ku „zastąpieniu religii i opartej na niej wrażliwości moralnej nową uniwersalną moralnością i nową globalną religią bez Boga”.

Odminną tezę od zawłaszczenia religii przez globalizm, stawia w swoim artykule Tomasz Adamczyk, dowodząc, między innymi za Peterem Bergerem, zasadności odrzucenia probabilistycznych prognoz wieszczących zmierzch religii i narodziny sekularyzacji. Współcześnie obserwujemy renesans wartości religijnych. Teza sekularyzacji zostaje zastąpiona tezą desekularyzacji, a także tezą o zróżnicowaniu religii w społeczeństwie pluralistycz-

nym. Współczesny świat jawi się autorowi tego tekstu jako nie mniej religijny niż był w przeszłości.

Nad negatywnymi skutkami zbliżenia światów i ludzi zastanawia się Adam Nawierski. Ataki terrorystyczne, mające swe źródło w fanatyzmie, są – jego zdaniem – przykładem powrotu religijnej przemocy. Niepokój autora budzi także sytuacja kulturowego zderzenia, której niebawem doświadczyć możemy także w Polsce, „w obliczu nieuchronnie narastającego napływu rzesz obcych kulturowo imigrantów, warto już dziś zastanowić się nad strategiami budowy nowego, heterogenicznego społeczeństwa”. I z niepokojem pyta:

Czy np. obchody kolejnych rocznic powstania warszawskiego bądź śmierci Jana Pawła II staną się w oczach malezyjskich pielęgniarek i pakistańskich stoczniovców wy-
starczającą zachętą do integracji?

Również zdaniem Witolda Janochy nowoczesność i globalizacja pociągają za sobą wiele zagrożeń dla normalnego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Źródeł anomii w polskim społeczeństwie upatruje on w pogoni za pieniądzem i karierą, w sprzeniewierzeniu się zasadom moralnym oraz etosowi solidarności.

Problemy związane z globalizacją to nie tylko „kłopot” polityków czy ekonomistów, ale również Kościołów, związków wyznaniowych i ruchów religijnych. Tę problematykę podejmują teksty zgrupowane w drugim rozdziale: *Kościoły i ruchy religijne w warunkach globalizacji*. Kościół katolicki szeroko analizuje – o czym przekonuje tekst biskupa Kazimierza Ryczana – zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa procesów globalizacji, a przed katolicką nauką społeczną stawia wyzwanie humanizowania procesów globalizacji.

Wizję przyszłości chrześcijaństwa kreślą Janusz Mariański i Eileen Barker, rozważając siedem probabilistycznych scenariuszy. Oboje zdają sobie przy tym sprawę, że trajektorie przyszłości są trudne do przewidzenia. We współczesnym świecie ujawniają się nie tylko silne tendencje sekularyzacyjne, pluralistyczne i indywidualizacyjne, ale także przeciwstawne – antysekularyzacyjne i ewangelizacyjne.

Piotr Sieradzki, odwołując się do teorii „społeczeństwa doznań” niemieckiego socjologa Gerharda Schulze, kreśli sytuację Kościoła w społeczeństwach dobrobytu. Nie tylko w Niemczech, gdzie przeprowadzane były badania, obserwuje się postępującą dechrystianizację wszystkich dziedzin życia oraz dyferencjację Kościoła i jego wspólnot. Jak pisze Sieradzki:

[...] w Kościele można zaobserwować tworzenie się rozmaitych środowisk, z których każde wytwarza swoją subkulturę, z własnymi, odrębnymi zapatrywaniami i wzorcami zachowań, specyficznymi formami pobożności i wiary, odrębnymi liturgicznymi środkami wyrazu. Wspólnoty kościelne mogą podlegać segmentacji na poszczególne podkultury, różniące się wiekiem czy wykształceniem.

Jedną z gwarancji przetrwania Kościołów jest ich dialog ze współczesną kulturą i otwarciem jej na trwałe wartości transcendentne. Zdaniem Andrzeja Wójtowicza odpór procesom modernizacji może dać tylko Kościół silny, w którym obietnica zbawienia jest dla wiernych pewnością i źródłem ich osobowej tożsamości. Siłę Kościół czerpie – przekonuje Wojciech Świątkiewicz – z legitymizacyjnej funkcji religii.

Religia legitymizuje świat w jego najbardziej podstawowym, a zarazem globalnym wymiarze; nadaje mu znaczenie i wartość, strukturyzuje i hierarchizuje, wyznacza parametry czasu i przestrzeni, tworząc uniwersum symboliczne, do którego świat należy, a które obejmuje sobą nie tylko świat.

Jednym z efektów globalizacji jest pluralizacja życia religijnego oraz synkretyczny charakter nowych ruchów religijnych. Według Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej jedną z przesłanek powstawania nowych ruchów religijnych i ich żywotności w warunkach globalizacji jest reakcja na zmieniającą się rzeczywistość. Świat globalny to świat wielkich przestrzeni, podziałów i zróżnicowań. Ludzie potrzebują bezpiecznych przystani, przedstawień świata na poziomie ich intelektualnej akceptacji. Chcą żyć we wspólnotach ludzi sobie podobnych, w świecie przejrzystych reguł i akceptowanych wartości. Stąd ucieczka w ruchy o nowej wrażliwości religijnej i duchowej.

Jedną z dynamicznie rozwijających się grup religijnych są zielonoświątkowcy. Odwołując się do koncepcji Rodneya Starka i Williama Bainbridge'a, Tadeusz Doktor zakłada, że

[...] ruch zielonoświątkowy szybciej rozwija się w państwach o wyższym poziomie pluralizmu religijnego, o niższym poziomie państwowej regulacji religii, o niższym poziomie dochodu narodowego na głowę [...] oraz o niższym poziomie sekularyzacji mierzonym poziomem praktyk religijnych.

Żeby odpowiedzieć na pytanie, czy jest tak rzeczywiście, Doktor przeprowadził statystyczne analizy dotyczące zmiennych warunkujących weryfikację postawionych hipotez.

Odwrotnością zjawiska globalizmu jest lokalizm. W lokalną przestrzeń wpisuje się parafia jako grupa wiernych mieszkających na jej terenie. Jak przekonuje Andrzej Kasperek, dla Polaków parafia jest ważnym punktem od-

niesienia, miejscem tworzenia wspólnot i stowarzyszeń religijnych o trwałych więziach osobowych.

Rozbudowany rozdział trzeci *Religia i religijność w warunkach globalizacji – perspektywa badawcza* składa się z ośmiu tekstów referujących wyniki badań empirycznych. Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) od lat prowadzi badania na temat stanu religijności polskiego społeczeństwa. Wskaźnik wiary w polskim społeczeństwie niezmiennie utrzymuje się na poziomie około 95%. Analizując różne parametry religijności, Rafał Boguszewski stwierdza, że *casus* polskiej religijności w warunkach globalizacji charakteryzuje się wprawdzie wysokim stopniem deklaratywności, jednak faktycznie religijność ta jest wewnętrznie mocno zróżnicowana. Ze względu na parametr wieku zmienia się także charakter polskiej religijności. Poglądy współczesnej młodzieży są, w opozycji do pokolenia starszych respondentów, dużo bardziej konserwatywne i zachowawcze. Na aspekt tej przemiany zwracają uwagę badacze pokolenia JP II. Wioletta Szumilas zastanawia się,

[...] czy aby był sens nazywać młodych ludzi pokoleniem JP II, skoro oni nawet nie znają nauk swego mistrza, do końca się z nim nie identyfikują, a co więcej, odrzucają dużo z tych poglądów Jana Pawła II, które znają?

Pod koniec tekstu sama daje odpowiedź na tak postawione pytanie:

Tak, był sens nazywać młodzież pokoleniem JP II, przynajmniej część z nich, ponieważ zmobilizowało ich to do weryfikacji własnego życia na lepsze, godniejsze, bardziej świadome i wartościowe.

Nie wszyscy badacze uzyskują tak budujące wyniki. Analizy ilościowe skłoniły Józefa Baniaka do określenia religijności współczesnych gimnazjalistów jako niedojrzałej i podlegającej ewolucji w dwu kierunkach:

[...] pozytywnym, a wtedy jednostka w tym wieku próbuje postrzegać religię jako czynnik znaczący w jej osobistym życiu, albo negatywnym, a wówczas jednostka nastawia się obojętnie lub ujemnie (krytycznie) do religii, eliminując lub silnie osłabiając jej rolę we własnym życiu codziennym. Krytyka z jej strony dotyczy w szczególności autorytetów religijnych i moralnych obowiązujących w Kościele instytucjonalnym. Religijność tej grupy młodzieży jest niestabilna, chwiejna w postawach i słabo pogłębiona intelektualnie, mimo zdobywanej systematycznie wiedzy religijnej w szkole.

Badania wykazały, że znaczny odsetek gimnazjalistów przechodzi kryzys własnej tożsamości związany z wiekiem, który wywołuje zmiany w różnych sferach ich życia osobowego i społecznego. Kryzys ten oddziałuje także na świadomość religijną i parafialną młodej jednostki, częściej negatywnie niż pozytywnie, utrudniając jej odnalezienie własnego miejsca we wspólnocie religijnej w parafii lub w innych strukturach kościelnych. Świadomość parafialna dużego odsetka gimnazjalistów lokuje się na niskim

poziomie, zarówno w wymiarze wiedzy i postaw, jak i w wymiarze działań praktycznych, nastawionych na czyny sprzyjające aktywności parafialnej i religijnej. Im wyższy poziom kryzysu tożsamości jednostki, tym słabsza jest jej świadomość religijna i parafialna, a zależność tę zweryfikowały mierniki statystyczne. Zaledwie 1/5 badanych gimnazjalistów nie dotknął ten kryzys. Pozostała ich część przeżywa go w różnym nasileniu, doświadczając jego ujemnych skutków także w religijności i w więzi parafialnej.

W życiu młodzieży studenckiej – jak wynika z ustaleń Ewy Wysockiej – znaczenie religii jest dużo większe, chociaż i w tej grupie dominują instrumentalne funkcje religii o charakterze psychologicznym. „Religia zaspakaja potrzeby o charakterze neurotycznym – lęk przed śmiercią, cierpieniem, pomoc w rozwiązywaniu trudnych życiowych sytuacji”. Zdaniem badaczki jest to syndrom niedojrzałej religijności („trudno nie wierzyć w nic”).

Zdecydowanie rzadziej pojawiają się funkcje rozwojowe, czyli autokreacyjne (religia jako wartość autoteliczna), wiążące się z zaspokajaniem potrzeb egzystencjalnych, co stanowi w pewnym stopniu egzemplifikację dojrzałej religijności („trud wiary w coś”).

Religijność emerytów jest natomiast intensywna i rytualistyczna. Badani przez Stellę Grotowską ludzie starsi kilka razy w tygodniu uczestniczą w mszach i nabożeństwach, codziennie modlą się, odmawiają różaniec, należą do organizacji i ruchów katolickich, uczestniczą w pielgrzymkach, słuchają Radia Maryja i oglądają Telewizję Trwam. Ich religijność realizuje się także w wymiarze konsekwencyjnym, starają się żyć uczciwie i godnie.

Bardzo religijni są także mieszkańcy wsi. Leszek Gajos przeprowadził porównawcze badania religijności ludności wiejskiej Podkarpacia i wiosek na Ukrainie. W obu środowiskach odnotował bardzo wysoki odsetek auto-deklaracji wiary. Różnicuje je natomiast regularność uczestnictwa w praktykach religijnych. Polacy praktykują systematyczniej, Ukraińcy mniej regularnie. W grupie badanych Polaków odnotowano znaczną dezorientację na temat zagrożenia dla wartości religijnych ze strony Unii Europejskiej. Natomiast jednoznaczne rozkłady odpowiedzi na ten sam temat uzyskał w swoich badaniach Paweł Grygiel. Poglębione analizy statystyczne wykazały, że

[...] między znaczeniem przypisywanym religii w życiu codziennym a postawami wobec integracji europejskiej zachodzą statystycznie istotne związki. Im silniejsze poczucie związku zachodzącego między życiem codziennym a przekonaniami religijnymi, tym bardziej krytyczne postawy wobec integracji ze strukturami europejskimi.

Na wsi łatwiej rozpoznaje się „swoich” i bardziej piętnuje „obcych”. Obcość na płaszczyźnie wyznaniowej niekoniecznie rzutuje na inne sfery życia lokalnego – przekonuje Katarzyna Surowiec, która badała charakter społecznego dystansu między katolikami a świadkami Jehowy we wsiach dekanatu kraśnickiego.

W rozdziale IV *Religia w globalnej kulturze* autorzy zwracają uwagę na problem dyfuzji kultur, przenikanie procesów sekularyzacji i desekularyzacji, prywatyzacji i instrumentalizacji religii dla celów polityki. Halina Mielicka stawia tezę, że

[...] globalizacja, rozumiana jako rozprzestrzenianie się wartości, norm i wzorów zachowań oderwanych od kultur partykularnych, wprowadza zmianę kontekstu wypowiedzi religijnych, co przy zachowaniu form tradycyjnej religijności zmienia i poszerza przypisywane im treści o aspekty pochodzące z innych kultur. Inaczej mówiąc, nie zmienia się forma zachowań religijnych, ale zmieniają się nadawane im przez ludzi interpretacje. Praktyki kultu stają się symbolami religijnego aspektu kultury, przy czym ich znaczenia nie tylko są dekodowane doktrynami wiary, ale też odnoszone do szeroko rozumianej sfery *sacrum*. Na poziomie formy znaczenie dla wiernych ma nadal kult religijny określony instytucjonalnie i potwierdzony tradycją. Na poziomie treści zaś interpretacje nadawane zachowaniom religijnym przybierają formę synkretyzmów, których pochodzenie nie zawsze jest możliwe do określenia.

Ciekawe wyniki i konkluzje z przeprowadzonych analiz treści przekazu prasowego prezentuje Grażyna Woroniecka. Informacje ze świata religii przekazywane przez „Newsweek” układają się w pięć – wyróżnionych przez autorkę – kategorii: poznawcza, Kościół instytucjonalny, obyczajowość, dogmatyka, historia Kościoła. W przekazie publicystycznym obecność problematyki religijnej podporządkowana jest linii programowej czasopisma.

Rzeczywistość kulturowa zmieniająca się pod wpływem procesów modernizacyjnych i globalizacji nie przekłada się w sposób zasadniczy na charakter kultuwowania rytuału. Badani przez Marię Sroczyńską studenci, podkreślając ciągłość i pokoleniowy przekaz tradycji, zwracają uwagę na mniej religijną, a bardziej obrzędową celebrację świąt i jednorazowych sakramentów. Zmianie ulegają nie tylko standardy zachowań rytualnych, maleje także znaczenie przypisywane wartościom religijnym. Ewa Budzyńska, która przeprowadziła badania wśród katolików katowickich, stwierdziła, że

[...] poza kategorią osób intensywnie wierzących i praktykujących, wcielanie w życie wartości religijnych nie stanowi atrakcyjnego celu codziennego życia katowiczana, mimo wysokiego poziomu autodeklaracji wiary, deklaracji o ważności samej religii we własnym życiu, jak i przypisywania Bogu prawa decydowania o dobru i złu. Oznacza to, iż kategoria ludzi wierzących, a nawet praktykujących w każdą niedzielę, tak na-

prawdę pozostaje kategorią traktujących wiarę raczej jako odświeżny i kulturowy ornamet, nie mający dużego wpływu na codzienne życie i dokonywane w nim wybory.

Globalnym narzędziem komunikacji jest internet, wykorzystywany również przez Kościoły i związki wyznaniowe do kontaktów z wiernymi. Jan Paweł II doceniał jego znaczenie jako nowego forum głoszenia Ewangelii. W dobrym tonie jest – uważa Maria Świątkiewicz-Mośny – żeby parafie i zgromadzenia zakonne, redakcje prasy katolickiej, wydawnictwa miały swój adres w sieci. Kościół, doceniając rolę mediów, nie zgadza się jednak na realizowanie swoich zadań tylko i wyłącznie przy ich użyciu. Andrzej Górny, analizując nowe formy religijności w globalnej przestrzeni internetu, trzeźwo ocenia, „że, mimo wszystkich pozytywów związanych z funkcjonowaniem treści religijnych w internecie, konieczne jest przeprowadzenie ludzi z cyberprzestrzeni do realnej wspólnoty”. Alicja Sakaguchi, doceniając rolę środków masowego przekazu w skutecznym głoszeniu słowa Bożego, uważa jednak, „że integralny przekaz wiary i nauk Kościoła może dokonywać się tylko w kontekście prawdziwego spotkania. Autentyczne duszpasterstwo nie jest możliwe bez osobistego kontaktu, bez spotkania twarzą w twarz”. Pielgrzymujący papież Jan Paweł II był mistrzem słowa,

[...] w swoich przemówieniach posługiwał się językiem współczesnym, odzwierciedlającym tradycyjny kanon Kościoła. Język ten jest wolny od trendów mody: brak w nim słów obcych i zapożyczonych (w tym tak rozpowszechnionych anglicyzmów) oraz slangu. Nie ma w nim również nowomowy mediów, reklamy, a także specjalistycznych terminów z zakresu teologii względnie innych dziedzin nauki. Również określenia łacińskie pojawiają się w homiliach sporadycznie. Wypielęgnowany, jednak niewyszukany język łatwo trafia do odbiorców. Porywa słuchaczy, pobudza do myślenia i zachwyca pięknem w swojej bezpośredniej, szczerej formie przekazu.

Sumaryczny przegląd poruszanych w książce kwestii pokazuje, jak bogata i wielowątkowa jest problematyka religii i religijności w warunkach globalizacji. Czytelnikom książki pozostawiam ocenę zaprezentowanych w tym zbiorze autorskich tekstów i zachęcam do namysłu nad poruszonymi, a czasami jedynie zaszygalizowanymi problemami.

Maria Libiszowska-Żółtkowska